

İZNİK ROMA AÇIKHAVA TİYATROSUNDAKİ KİLİSEDE BULUNAN BEBEK İSKELETLERİ

Prof.Dr. METİN ÖZBEK

I. Genel Bilgiler

Bursa iline bağlı İznik ilçesinde Roma Açık hava Tiyatrosu'nun açılması amacıyla Bedri Yalman başkanlığında¹ yürütülen kazı çalışmaları sırasında, bir kilise kalıntısıyla karşılaşmış; çok sayıda bebek kilisede gömülü olarak bulunmuştur (Yalman, 1987). Gerekli temizlik, onarım ve antropolojik analizleri yapılmak üzere laboratuvarımıza teslim edilen bebek iskeletleri toplam 22 bireyi temsil etmektedir. Süt dişlerinin kök ve taçlarındaki gelişme derecesi başta olmak üzere, gerektiğinde uzun kemiklerin diyafiz uzunluklarından yararlanarak ölüm yaşlarını tesbit ettiğimiz (Brothwell, 1981; Ubelaker, 1978; Olivier ve Demoulin, 1976) bebeklerin tam listesini Tablo: I'de gösterdik. Söz konusu tablodaki yaş dağılımından da anlaşılacağı üzere, kiliseye gömülen bebeklerin % 50'sinin 1 yaşına basmadan öldüğü görülür. Bebeklerin ortalama ölüm yaşı da 16,2 aydır.

TABLO: I. İznik Bizans Dönemi Kilisesinden Çıkarılan Bebeklerin Yaşa Göre Dağılımı

Kazı Referansı	Ölüm Yaşı
1. İTK'86A.38.T.22	Yeni Doğmuş
2. İTK'86A.38.T.106	Birkaç haftalık
3. İTK'86A.38.T.50	Birkaç haftalık
4. İTK'86A.38.T.55.1	1,5 - 2 aylık
5. İTK'86A.38.T.107	2 - 2,5 aylık
6. İTK'86A.38.T.25	5 aylık
7. İTK'86A.38.T.108	5 - 6 aylık
8. İTK'86A.38.T.105	11 - 12 aylık

¹ Kilisede bulunan bebek iskeletlerini antropolojik açıdan incelemeleri yapılmak üzere laboratuvarımıza teslim eden kazı Başkanı Bedri Yalman'a burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Kazı Referansı	Ölüm Yaşı
9. İTK'86A.38.T.86	12 aylık
10. İTK'86A.38.T.91	Birkaç haftalık
11. İTK'86A.38.T.34	3,5 aylık
12. İTK'86A.38.T.27	18 aylık
13. İTK'86A.38.T.58	18-20 aylık
14. İTK'86A.38.T.92	1,5 - 2 yaş
15. İTK'86A.38.T.89	2 yaş
16. İTK'86A.38.T.82	2 yaş
17. İTK'86A.38.T.74	2 - 2,5 yaş
18. İTK'86A.38.T.93	2,5 yaş
19. İTK'86A.38.T.81	2,5 - 3 yaş
20. İTK'86A.38.T.24	3 yaş
21. İTK'86A.38.T.55-2	3,5 yaş
22. İTK'86A.38.T.67	3 - 4 yaş

II. Antropolojik Analiz

Bebek iskeletlerinin oldukça iyi durumda bulunmaları, bebelere kili-seye gömülürken özen gösterildiğini, dolayısıyla post-mortem aşamada da etkin biçimde korunduklarını göstermektedir. Hatta bazı bebek iskeletleriyle birlikte bulunan ortalama 8 cm uzunluğundaki çiviler, bebeklerin büyük bir olasılıkla tahtadan muhafazalar içine konulduktan sonra toprağa verildiğini akla getirmektedir. Bebek iskeletini meydana getiren kemiklerin ne kadar nazik oldukları göz önünde bulundurulursa, bu tür gömme alışkanlıklarının antropolog için son derece önemli olduğu açıkça ortaya çıkar. İznik bebeklerinde uzun kemiklerin çok iyi durumda bulunmasına karşın, kafataslarında aynı durum söz konusu değildir. Bilindiği gibi bebek kafataslarını bütünleştirme her zaman mümkün olmamaktadır. Kili-seden çıkarılan 22 bebekten ancak bir tanesinde tam bir onarım (cranium) gerçekleştirebildik (Resim: 1). Aşağı yukarı 2 yaşlarında ölen bir bebeğe ait bu kafatasının tüm ölçü ve endislerini Tablo: 2'de verdik. 91,6 değerindeki sefalik endis bebeğimizi *ultrabrakikran* gruba sokmaktadır. O halde Alpin ırk tipi söz konusudur. Daha önceki çalışmalarımızdan da hatırlanacağı üzere, bu ırk tipi İznik Bizanslıları arasında yaygındır. (Özbek, 1984). Bebeğin kafatası, genişliğine oranla normal yüksekliktedir. Alın öne doğru gelişmiş olup ortometop gruba girer. Yüz, uzunluğuna oranla geniş, burun geniş, göz çukurları ise normal yüksekliktedir. 2 yaşındaki bu bebeğin kafatasında lambda dikişinin sağ ve sol kolları üzerinde küçük wormians kemiklerine rastladık.

TABLO: II. İTK'86.A.38.T.82 no.lu Bebeğin Kafatası Ölçü (mm) ve Endisleri

En büyük uz.	144.0	Bimaksiler gen.	67,0
En büyük gen.	132.0	Bijugal gen.	84,0
En büyük alın gen.	109.0	Orbit yüks.	30,0
Bioriküler gen.	96.0	Orbit gen.	36,0
Bimastoid gen.	81.5	Sefalik endis	91,6
Po-Br yüks. (sol)	111.0	Po-Br gen. end.	80,3
Po-Br yüks. (sağ)	113.0	Po-Br uz. end.	73,6
Po-Po gen.	85.0	Frontal sajitt. end.	88,7
Po-Br izdüşüm yüks.	106.0	Parietal saj. end.	87,0
Frontal Doğru	87.0	Oksipital saj. end.	85,1
Frontal yay	98.0	Beyin-yüz trans. end.	71,9
Parietal doğru	101.0	Üst yüz end.	47,3
Parietal yay	116.0	Burun end.	55,0
Oksipital doğru	86.0	Orbit end.	83,3
Oksipital yay	101.0	Tam yüz end.	75,7
Na-Pr yüksekliği	45,0		
Burun yüksekliği	34,5		
Burun genişliği	19,0		
Na-Gn yüksekliği	72,0		
Bizigomatik gen.	95,0		

Kilisede bulunan bebeklerin alt çeneleri ise nisbeten iyi korunmuştur. 5 bebekte aldığımız alt çene ölçülerini Tablo: 3'te gösterdik.

TABLO: III. İznikli Bebeklerin Alt Çene Ölçü ve Endisleri

	İTK'86 A.38.T.27 1,5 yaş	İTK'86 A.38.T.92 1,5-2 yaş	İTK'86 A.38.T.82 2 yaş	İTK'86 A.38.T.81 2,5-3 yaş	İTK'86 T.24 3 yaş
Alt çene uz.	61	64	68	73	70
Bikondil gen.	80	85,5	86,5	96	94
Bigonyak gen.	63	68	67	76	70
Bimental gen.	28,5	32	36	38,5	36
Çene kolu yük.	35	34,5	31	33,5	38
Çene kolu gen.	20	22	22	26,5	26
Gonyon açısı	143°	127°	141°	133°	122°
Uz/Gen end.	76,2	74,8	78,6	76,0	74,4

Bebeklerin uzun kemiklerinde epifiz kısımları çok iyi korunmuştur. Bu nedenle birçoğunda maksimum diyafiz uzunluğunu ölçme şansına sahip olduk. Bebeklerin boylarını belirlerken bu ölçülerden yararlandık. Tablo: IV'de bebeklerin uzun kemiklerine ait maksimum diyafiz uzunluklarını verirken sağ ve sol ayırımı yapmayı uygun bulduk. Bu ölçülerden hareketle, her uzun kemiğin İznikli bebeklerdeki büyüme eğrisini oluşturduk (Resim: 2). Eğriler üzerinde aynı yaşta olan bebeklerin ortalama değerlerine yer verilirken, farklı yaşta olanlar ayrı ayrı gösterildi.

TABLO: IVa. İznikli Bebeklerde Kol Kemiklerinin Maksimum Diyafiz Uzunlukları (mm)

Kazı Referansı	Humerus		Ulna		Radius	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
İTK'86A.38.T.	—	130	—	109,5	—	—
İTK'86A.38.T.91	70,5	70,5	65	65	57,5	57,5
İTK'86A.38.T.58	119	—	101	100,5	—	90
İTK'86A.38.T.25	86	86,5	76	75,5	66,5	66,5
İTK'86A.38.T.106.1	65,5	66	60	—	—	53
İTK'86A.38.T.106.2	—	64	57,5	—	—	50
İTK'86A.38.T.107	—	—	—	62,5	55	—
İTK'86A.38.T.24	—	143,5	115	102,5	—	—
İTK'86A.38.T.50	—	72	—	—	—	—
İTK'86A.38.T.105	108	109	87	—	—	—
İTK'86A.38.T.27	108,5	108,5	88,5	—	79	79
İTK'86A.38.T.34	—	79,5	61,5	61,5	—	55

TABLO: IVa. İznikli Bebeklerde Kol Kemiklerinin Maksimumum Diyafiz Uzunlukları (mm)

İTK'86A.38.T.22	63,5	57,5	57	51	50,5	
İTK'86A.38.T.74	—	—	—	—	—	89,5
İTK'86A.38.T.55.1	—	72	—	66	—	—
İTK'86A.38.T.86	—	—	—	—	75	—
İTK'86A.38.T.81	166	167	137	137	—	133
İTK'86A.38.T.91	79,5	80,5	70	70	—	65
İTK'86A.38.T.58	153	153,5	—	123,5	—	—
İTK'86A.38.T.25	106,5	107	87	86,5	—	—
İTK'86A.38.T.108	108,5	—	—	—	—	83
İTK'86A.38.T.106.1	74	—	—	66	—	—
İTK'86A.38.T.106.2	73,5	—	—	—	—	—
İTK'86A.38.T.105	139	—	—	—	—	—
İTK'86A.38.T.27	137	137	109	—	—	—
İTK'86A.38.T.22	72	71,5	62,5	62,5	—	61
İTK'86A.38.T.74	—	—	—	—	123	—
İTK'86A.38.T.55.3					147,5	147,5
İTK'86A.38.T.55.1	82	82	70,5	70	—	68

Femur'un maksimum diyafiz uzunluğundan yararlanarak İznikli bebeklerin boylarını da hesapladık. Bu amaçla, Stewart'ın (in Olivier ve Demoulin, 1976) tablosunu esas aldık. Tablo: V, femur diyafiz uzunluğu, bebeğin boyu ve yaşı arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından ilginçtir. Sözü edilen tabloya baktığımızda, yeni doğmuş ya da birkaç haftalık bebeklerde boy uzunluğunun 50 cm veya 50 cm'nin altında olduğunu görürüz. Stewart, tablosunda 80 mm'nin altındaki femur diyafiz uzunluklarına yer vermediği için, biz de bu değerın altında femur uzunluğuna sahip bebeklerin boyunu 50 cm'den daha küçük olarak göstermek zorunda kaldık.

TABLO: V. İznikli Bebeklerde Femur Uzunluğundan Hareketle Boyun Belirlenmesi

Kazı Referansı	Femur diyafiz uzunluğu (mm)	Boy (cm)	Yaş
İTK'86A.38.T.91	80	50	Birkaç hafta
İTK'86A.38.T.106.1	74	< 50	Birkaç hafta
İTK'86A.38.T.196.2	73,5	< 50	Birkaç hafta
İTK'86A.38.T.25	106	64,6 - 67,5	5 aylık
İTK'86A.38.T.108	108,5	67,5 - 70	5-6 aylık
İTK'86A.38.T.105	139	84,5 - 87	11-12 aylık
İTK'86A.38.T.27	137	84,5 - 87	18 aylık
İTK'86A.38.T.58	153	93 - 94,5	18-20 aylık
İTK'86A.38.T.81	166	99,2	2,3-3 yaş
İTK'86A.38.T.22	71,7	< 50	Yeni Doğmuş
İTK'86A.38.T.55.1	82	50 - 55	1,5 aylık

III. Patolojik Analiz

İzник Roma Açık hava Tiyatrosu'ndaki kiliseye toplu halde gömülmüş olan bebeklerin bir salgın hastalık sonucunda ölmüş olabilecekleri düşüncesinden hareketle gerek gövde iskeletlerinde, gerekse kafatası kemiklerinin iç ve dış yüzlerinde patolojik izlerin bulunup bulunmadığına baktık. Özellikle bazı kafataslarının tabula interna'larında rastladığımız ve makroskopik açıdan rahatlıkla görülebilen izlerin herhangi bir enfeksiyonla ilişkisinin olup olmadığını kontrol etmek amacıyla mikroskopik analize başvurduk. Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde yapılan histolojik incelemeler² kuşularımızın yersiz olduğunu, kemiklerin iç yüzlerinde rastlanan bu izlerin patolojik bir yapı göstermediklerini ortaya koydu. Bebeklerin dış minelerinde de fizyolojik bir rahatsızlığın göstergesi sayılan *hypoplasia* ya da *dysplasia*'ya rastlamadık. Ancak, tüm bu gözlemlerimize rağmen kiliseye gömülen bu bebeklerin ölümünden, iskelet üzerinde iz bırakmayan (bilindiği gibi her hastalık mutlaka kemikte iz bırakmaz) bir bulaşıcı hastalığın sorumlu olabileceğini tahmin ediyoruz.

İTK'86A.38.T.81 no.lu 2,5-3 yaşlarındaki bir bebekte raşitizme rastladık; uyluk kemiği (femur) gövde hizasında önemli bir bükülme yapmaktadır (Resim:3). Yaşça küçük olan diğer bebeklerde ise uzun kemikler raşitik bir deformasyon göstermezler.

IV. Özet

Bursa'nın İzник ilçesindeki Roma Açık hava Tiyatrosu kazılırken ortaya çıkan bir Bizans kilise kalıntısı içerisinde 22 bebeğin oldukça iyi korunmuş iskelet kalıntıları bulundu. Ortalama ölüm yaşları 16,2 ay olan bebeklerin bir salgın hastalık sonucu ölmüş olabilecekleri akla gelmektedir. Kol ve bacak kemiklerinin maksimum diyafiz uzunluklarını dikkate alarak hazırladığımız grafiklerde İznikli bebeklerin belirli yaşlardaki büyüme durumlarına ilişkin bilgiler elde ettik.

² Mikroskopik analizlerde bize yardımcı olan Sn. Dr. Oğuz Polat'a burada teşekkür ediyorum.

V. Kaynakça

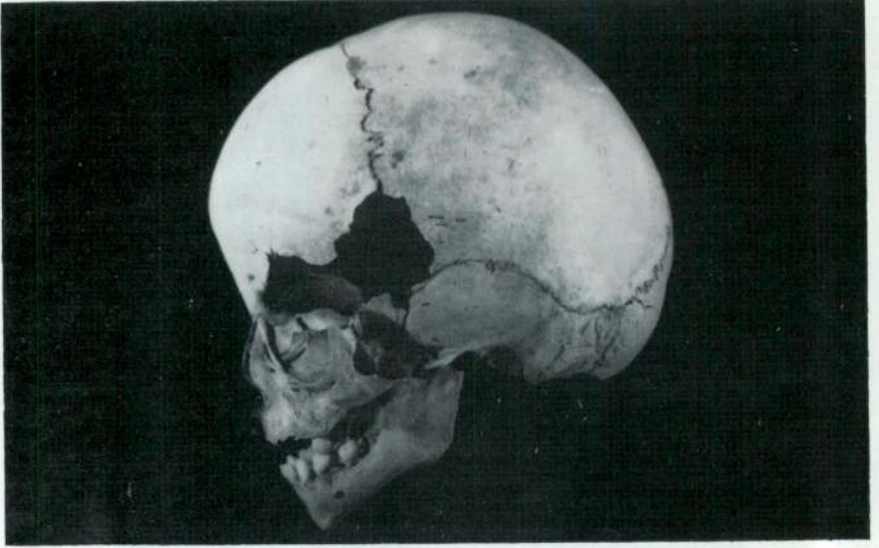
- BROTHWELL (D.R.), 1981. *Digging up bones*. British Museum (of Natural History). Londra.
- OLIVIER (G.) et F. DEMOULIN, 1976. *Pratique Anthropologique*. Paris-7 Üniversitesi Yayınları. Fransa.
- ÖZBEK (M.), 1984. "Roma Açık hava Tiyatrosu'ndan (iznik) Çıkarılan Bizans İskeletleri". *H.Ü. Edebiyat Fak. Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1, ss. 81-89.
- UBELAKER (D.H.), 1978. *Human skeletal remains*. Aldine Manuals on Archaeology., ss. 41-67.
- YALMAN (B.), 1987. "İznik Tiyatro Kazısı 1986". *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. ss. 299-328.

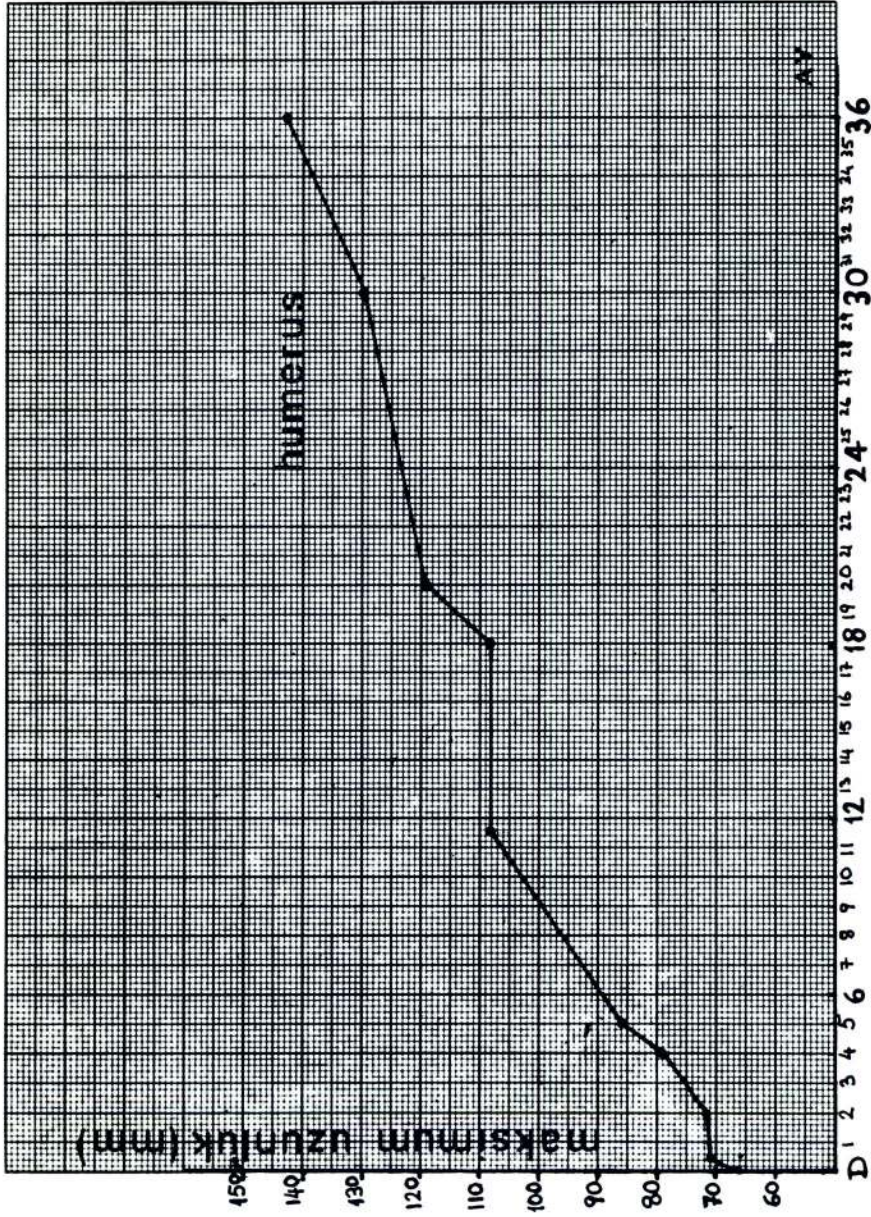

Resim 1a – İTK'86 A. 38 T. 82 no.lu bebek kafatasının önden görünüşü (İznik; Bizans Çağı).

Metin Özbek

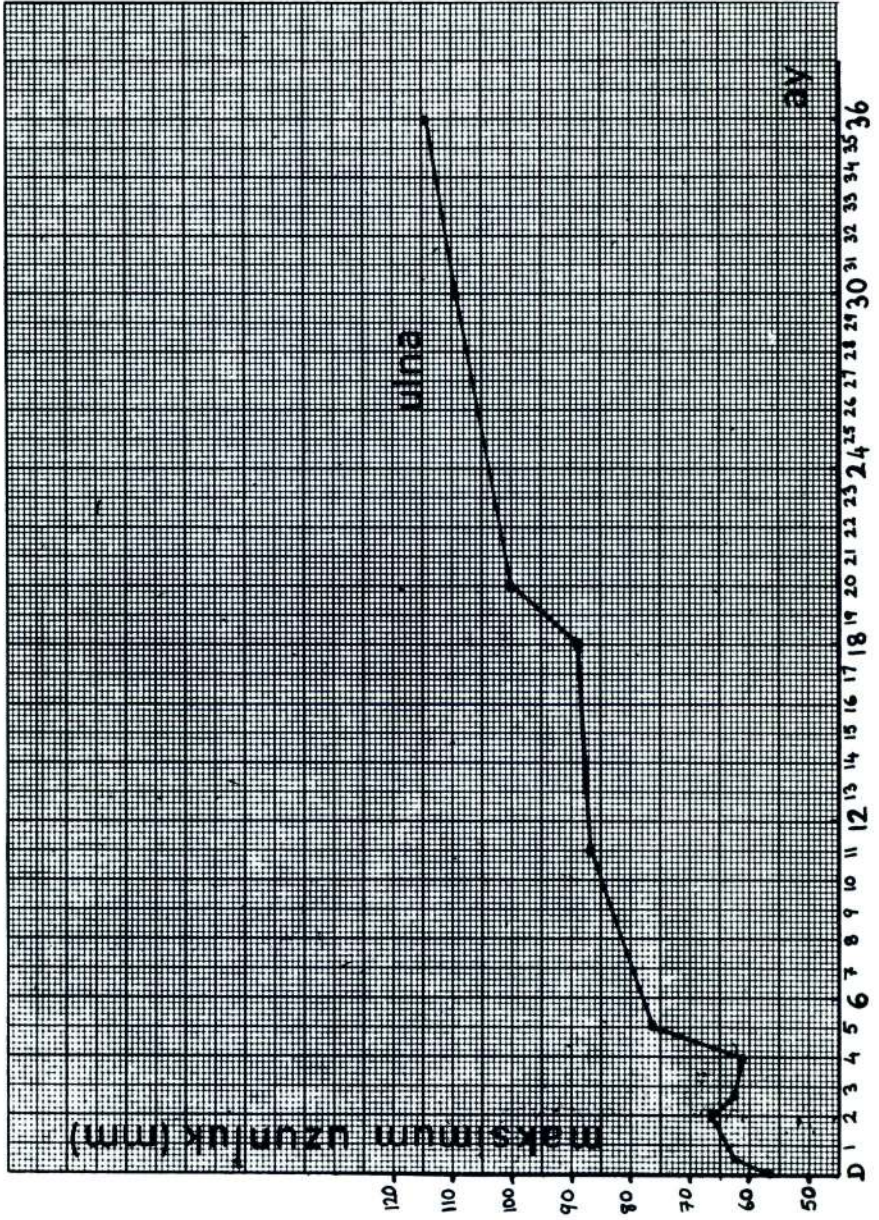

Resim 1b – İTK'86 A. 38 T. 82 yandan görünüşü.

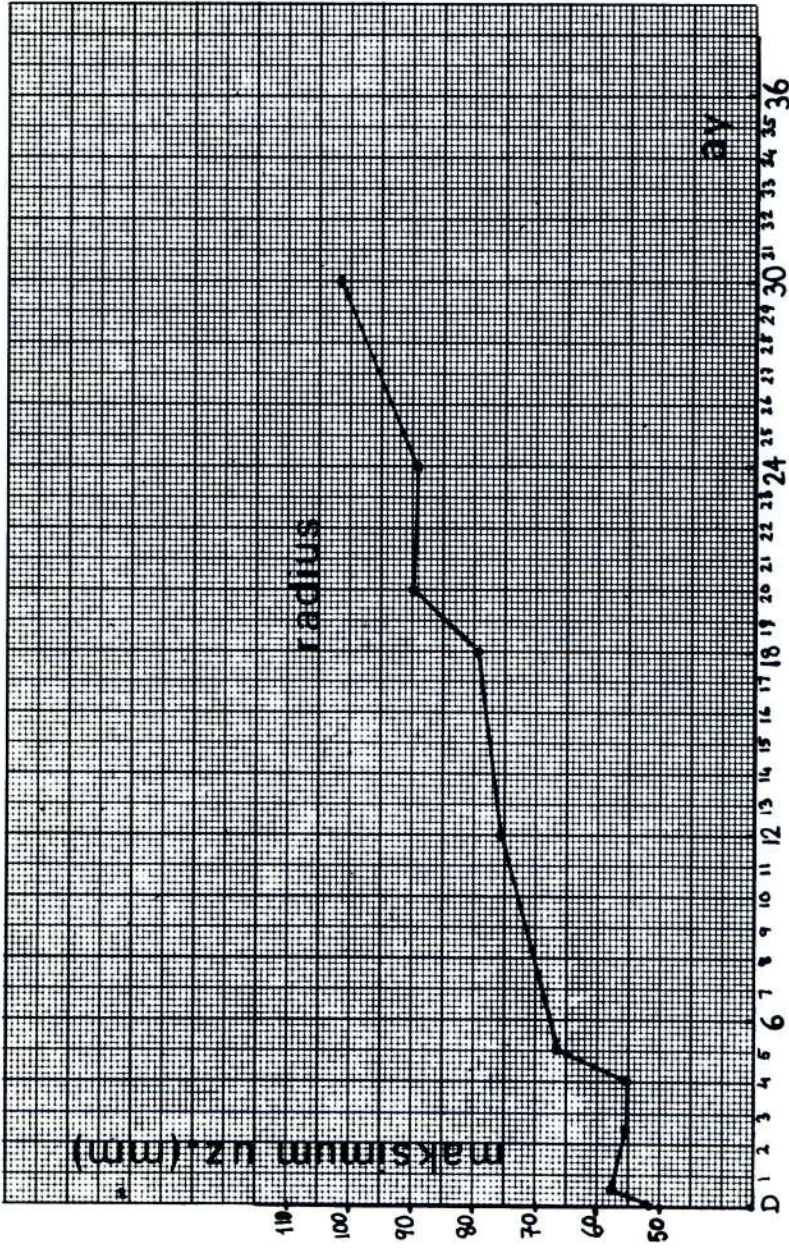
Resim 2a - Humerus (pazu kemiği) Büyüme Eğrisi.

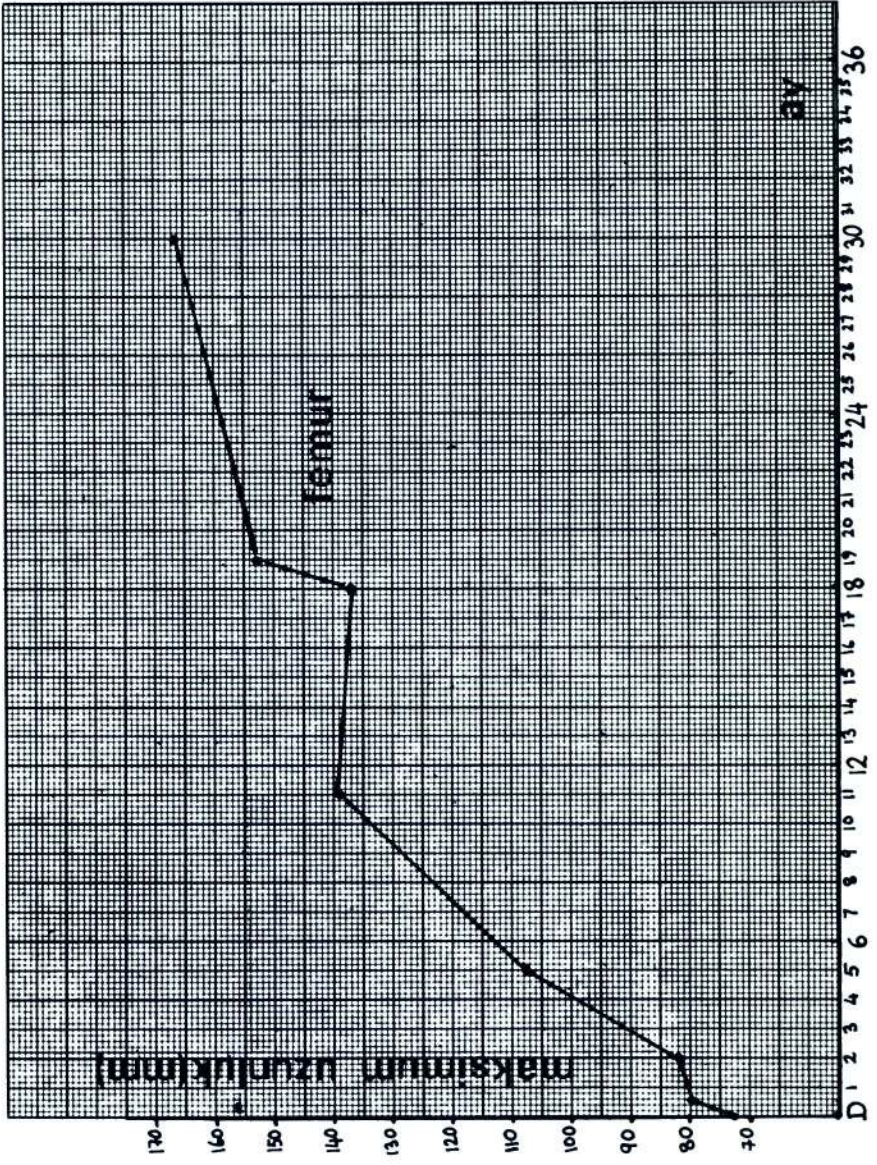
Resim 2b - Ulna (dirsek kemiği) Büyüme Eğrisi.

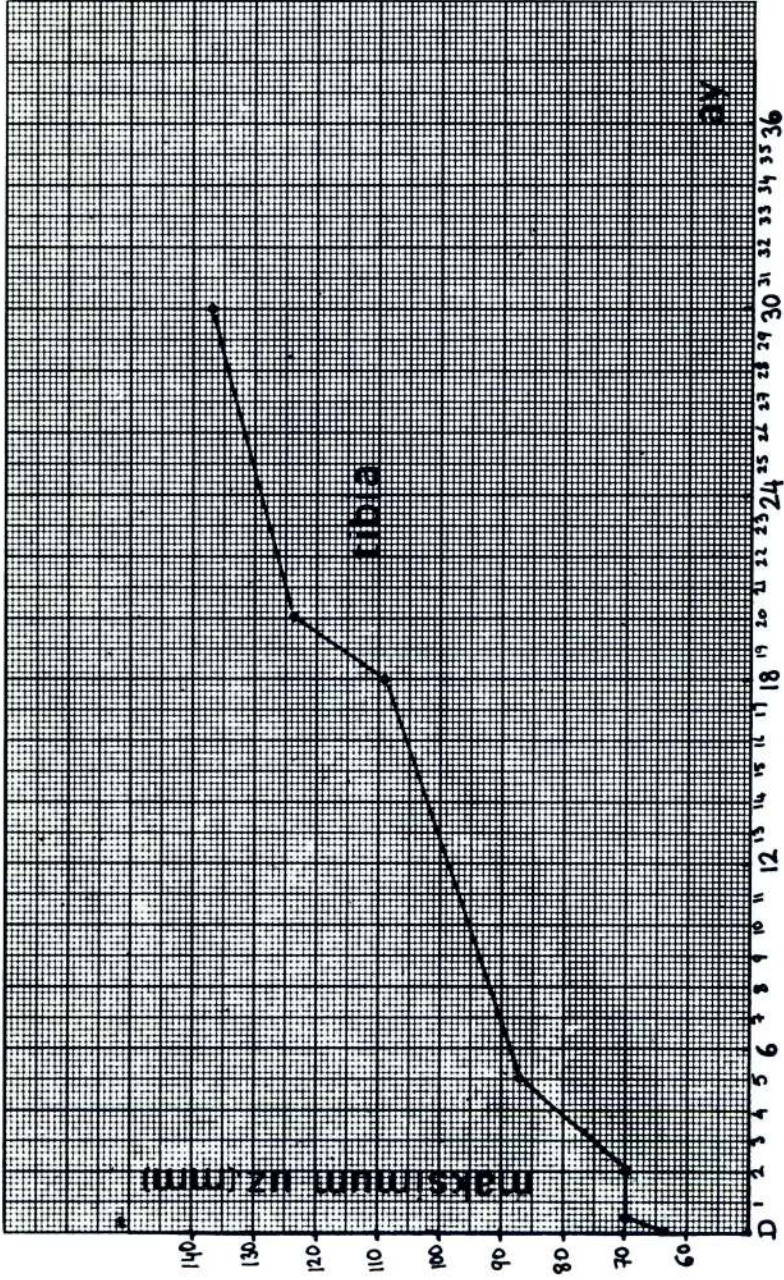
Resim 2c - Radius (önkol kemiği) Büyüme Eğrisi.

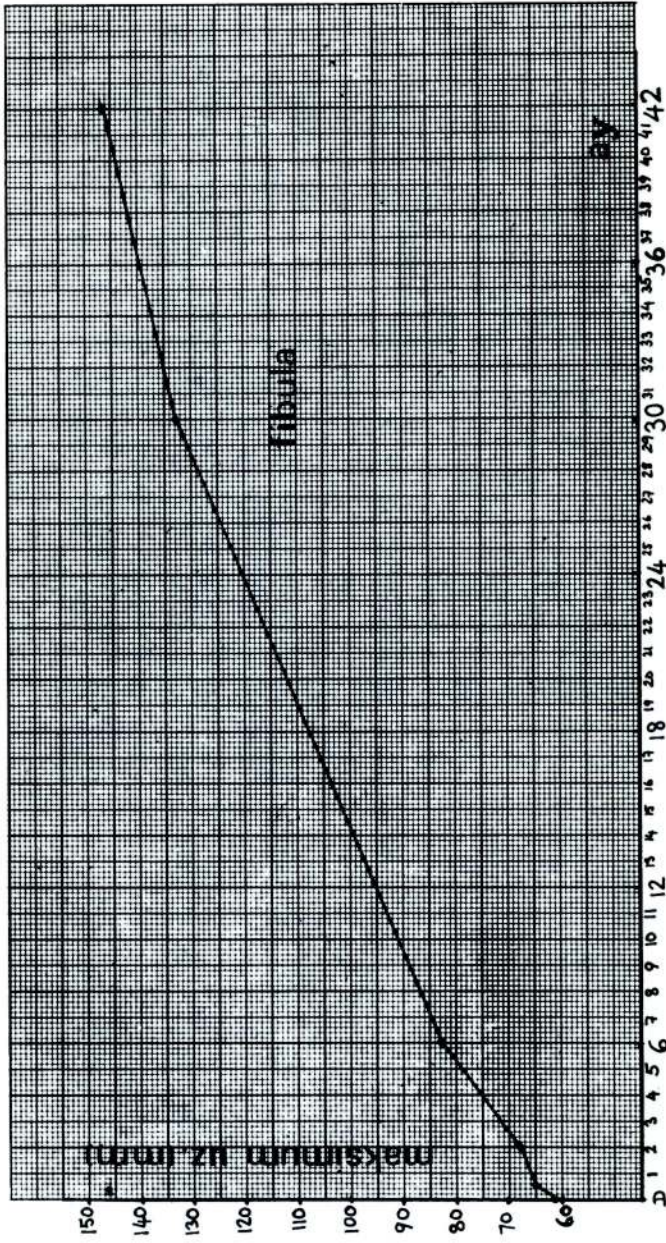
Resim 2d - Femur (bacak kemiği) Büyüme Eğrisi.

Resim 2c - Tibia (baldır kemiği) Büyüme Eğrisi.

Resim 2f - Fibula (kaval kemiği) Büyüme eğrisi.

Resim 3 – İTK'86 A. 38 T. 81 no.lu bebeğin uyluk kemiğindeki raşitizm.

